

Affectieve crisis, literair herstel

De romans van de millennialgeneratie

Hans Demeyer en Sven Vitse

Amsterdam University Press

Ontwerp omslag: Oliver Ibsen

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6372 691 7

e-ISBN 978 90 4854 470 7

DOI 10.5117/9789463726917

NUR 620

© Hans Demeyer & Sven Vitse / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2021

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

(...) dus als je meeleeft, deel dan die woede.
om de versmoring van echte fucking ervaringen. ik wil
jullie niet uitwissen, ik wil naast jullie liggen.

Frank Keizer, *liefslecht ding*

Inhoud

Dankwoord	11
Vertel me hoe het voelt	13
Thuis zijn als Dennie	15
Hedendaags proza na het postmodernisme	18
Millennials: het corpus	22
Affectieve dominant	27
Onze benadering	30
Overzicht	38
1 Verstoorde ontwikkeling: Bildung in een gemedieerde maatschappij	39
1 Inleiding: de volwassenwording van de millennial	39
De (on)toepasbaarheid van het Bildunggenre	40
Digitale bemiddeling en affect	43
2 Ontwrichte Bildung: privatisering, controle en zorg	47
Privatisering van het ontvoogdingsgenre: Van der Graaff	48
Affecten van controle en macht in een meritocratische maatschappij: Rooney	52
Integratie van affect en media: Bervoets	55
3 <i>Künstlerroman</i> : aan/af-wezigheid en bemiddeling	60
Affectieve zorg en performance: Weijers	61
Bildung verstrikt in affectieve onthechting en cognitief scepticisme: Lerner	66
Poging tot integratie van het virtuele in het alledaagse: Sels	72
4 Conclusie: het gebrek aan compromis	77
2 Identiteit en politiek: paranoia en herstel	79
1 Inleiding: ontmaskering en identificatie	79
Paranoia en herstel	81
2 Identiteit in relatie tot klasse en etniciteit	88
Het verlichte racisme van de middenklasse: Amatmoekrim	88
Thuisverlangen en kosmopolitisme in een klassenmaatschappij: Polak	90
Affectieve relaties in een gesegregeerde samenleving: Smith	95
3 Politieke relaties tussen mens en dier	100

4	Ervaringen van mannelijke en queer-identiteit	105
	Verlangen naar mannelijke legitimiteit: De Vries	106
	De man als falend rolmodel: Isik	111
	Identiteit en politiek in een queer gezin: Nelson	113
5	Conclusie: het falen van conventionele structuren	119
3	Autofictie: realisatie en exploitatie van het zelf	125
1	Inleiding: onteigening en emancipatie in een neoliberale wereld	125
	Het neoliberale subject	128
2	Van epistemologische naar affectieve autofictie	134
	Metafictie met een affectieve wending: Heerma van Voss	135
	Zelfonderzoek tussen reïficatie en herstel: Hofstede	138
	Esthetica van de reïficatie: Knausgård	144
3	Autofictie als emancipatieroman	151
	Het verlangen naar een emancipatoir genre: Weijers	151
	Verbinding als tegenwicht voor reïficatie: Heti	157
	Het persoonlijke is politiek geweld: Louis	161
4	Conclusie: de wereld als neoliberale gamespace	166
4	Tijd en geschiedenis: terugblikken, zijdelings bewegen	171
1	Inleiding: crisis van de temporaliteit	171
	Normatieve en ontregelde tijd	174
2	Historisch-kritisch revisionisme	179
	Nostalgisch revisionisme	179
	<i>Revisie van la pensée soixante-huit: Ouariachi</i>	180
	<i>Revisie van de moderne kunstgeschiedenis: Hofstede</i>	183
	<i>Nostalgie naar Bildung: Gescinska</i>	186
	Postkoloniaal revisionisme	189
	<i>Herschrijving van het koloniale verhaal: Lamrabet</i>	189
	<i>Herschrijving van het postkoloniale verhaal: Adichie</i>	191
3	De affectieve beleving van de geschiedenis	194
	Het verleden als vervluchtigde ervaring	195
	<i>De historische sensatie van de Tweede Wereldoorlog: De Vries</i>	195
	<i>De spoken van het vooruitgangsgeloof: Treur</i>	198
	Het verleden als geprivatiseerde ervaring	202
	<i>De geschiedenis als ethisch houvast: Van Heemstra</i>	202
	<i>De geschiedenis als ondersteuning van de identiteit: Heerma van Voss</i>	205

	<i>De geschiedenis als bron van herstel en schrijverschap: Luiselli</i>	208
4	Conclusie: verstoorde continuïteit tussen verleden, heden en toekomst	211
5	Het huis en de wereld: impasse als tussenruimte	215
1	Inleiding: terug naar huis	215
2	Het thuisverlangen als mediatie van ontworteling	222
	Identiteit in een ontregelde wereld: Nolens	223
	Identificatie met de ontheemding: Wortel	226
3	Het huismotief als mediatie van een ideologisch conflict	232
	Het huis in een neoliberale dictatuur: Meruane, Zambra	232
	Het huis in een heteronormatieve wereld: Polak	240
4	Het huis als mediatie van de affectieve ervaring	242
	Het ouderlijk huis als traumatische ruimte: Spit, Rijnveld	242
	De tussenruimte als fantasie van intimiteit: Van Gerrewey, Van Meenen	246
5	Conclusie: het huis biedt geen anker	251
6	Klimaatcrisis en engagement	257
1	Inleiding: de klimaatroman en het Antropoceen	257
2	Ecologisch engagement tussen ernst en ironie: Theunissen, Verbeke	261
3	Affectieve en ideologische leegte verstoort ecologisch engagement: Marsman	268
4	Zorgcrisis: Hunter, Schweblin	273
5	Conclusie: intieme vervreemding	278
	Onthecht? Het zou politiek kunnen zijn!	281
	Crisis	281
	Literair herstel	287
	Bibliografie	295
	Primair	295
	Secundair	297
	Noten	307
	Index	315

Dankwoord

Het was de zomer van 2015 en we waren in Warandepark te Brussel voor het onderdeel elektronische muziek van het Feeërieënfestival. Daar bespraken we voor het eerst de idee van een affectieve dominant voor een congresabstract waarvan de deadline naderde. Vijf jaar later is dat abstract uitgegroeid tot een boek, en is er – door de globale gezondheidscrisis die ontstond door het Covid19-virus – geen Feeërieënfestival om dat te vieren met ieder die ons in die periode heeft geholpen met dit onderzoek. Voor een boek dat handelt over verstoorde ontwikkelingen is dat misschien niet meer dan toepasselijk. Maar meer nog is dit een boek over het verlangen naar verbinding en hechting. We willen dan ook die instituten, gemeenschappen en personen danken die ons ruimte en energie hebben gegeven om dit project te ontwikkelen.

Hans: Samen een boek maken doet beseffen hoezeer denken, schrijven en studeren een sociaal proces is. Veel dank aan Marlou de Bont omdat ik een groot deel van dit boek kon schrijven aan haar keukentafel, waar vaak ook de knopen in mijn denken werden ontward tijdens onze gesprekken als ik de laptop opzij had geschoven voor borden en bestek; aan Hanna Schaefer voor de vele gesprekken over de impasse van ons heden en voor het plezier samen fan te zijn van invloedrijke schrijvers en denkers voor dit boek; aan Koen Sels om de deur van zijn atelier voor me open te laten, om een hoofdstuk na te lezen en om het gewoon even over alles te kunnen hebben; en aan Bieke Willem om te blijven antwoorden als ik wederom met een vraag over Latijns-Amerikaanse literatuur kwam aanzetten. Ik wil verder mijn studenten bedanken om hun gedachten te delen in *seminars* over affect en hedendaags proza; speciale dank aan Min Ji Choi, Magdalena Mania en Cecilia Tricker-Walsh. Mijn intellectuele horizon zou tot slot zo ontzettend veel beperkter zijn zonder de interactie met mijn coredacteurs van *nY* en mijn collega's aan University College London.

Sven: Voor de ideeën en analyses in dit boek kon ik putten uit de vele gesprekken met studenten met wie ik in de context van colleges en scriptiebegeleiding over romans uit ons corpus van gedachten mocht wisselen. Ik dank in het bijzonder Lenneke Cuijpers, Esther van Batenburg, Laurie Hasselt, Elja de Jong, Emma Gosses en Rosa de Rijk voor hun waardevolle inzichten. Daarnaast ben ik de auteurs dankbaar die de voorbije jaren in colleges te gast waren om met de studenten over hun werk te praten: Nina Polak, Marjolijn van Heemstra, Bregje Hofstede, Hanna Bervoets, Niña Weijers en Joost de

Vries. Ten slotte dank ik mijn collega's aan de Universiteit Utrecht, meer bepaald Saskia Pieterse en Geert Buelens voor hun commentaar op delen van dit boek, Laurens Ham voor de samenwerking aan een themanummer van *DW B* over de millennialliteratuur, en Marja Pruis voor haar sprankelende gastcolleges in Utrecht.

Hans & Sven: we zijn ontzettend veel dank verschuldigd aan Frans-Willem Korsten voor het doornemen van het volledige manuscript in een laat stadium en voor de feedback die ons hielp de structuur en rode draden strakker en gericht te maken. We danken de redacties (en peerreviewers) van de tijdschriften waarin we samen of afzonderlijk ideeën en analyses voor dit boek hebben kunnen ontwikkelen: *TNTL*, *DW B*, *De Gids*, *nY*, *De Lage Landen (Ons Erfdeel)*, *Poetics Today*, *De Reactor*, *De Witte Raaf*, en *Vooys*. Tot slot danken we Rixt Runia (†) en Inge van der Bijl van Amsterdam University Press die vanaf het begin achter dit boek stonden, en Oliver Ibsen (Boris & Lieven) voor het binnensmokkelen van een emoji op de fraaie cover.

Vertel me hoe het voelt

Met welke crisis weten de auteurs van de millennialgeneratie zich niet geconfronteerd? De eenentwintigste eeuw, waarin zij volwassen worden, openbaart zich als een complex van maatschappelijke crises. We noemen maar: de ecologische crisis van de klimaatverandering, de financiële crisis van het neoliberalisme, de legitimiteitscrisis van de naoorlogse democratie, de identiteitscrisis van de natie, de politieke crisis van het patriarchaat en van het witte imperialisme, en niet te vergeten de affectieve crisis van onthechting en burn-out. Deze crises zijn al ouder, maar bleven in westerse democratieën lang onder de oppervlakte. De historische continuïteit van groei en sociale vooruitgang heeft inmiddels echter plaatsgemaakt voor een ervaring van impasse.

De wereld roept, en de millennialauteurs worden op de vingers getikt omdat ze niet lijken te luisteren. Welk verwijt is hun niet naar het hoofd geslingerd? Ze missen idealen, maken geen contact, worstelen ondanks alle privileges met hun identiteit en gevoelens, bekommeren zich niet om de richting van de wereld, produceren eendimensionaal proza, slagen er niet in lief te hebben, ontberen engagement, zijn ontworteld en onthecht, schrijven te politiek correct, slagen er ondanks alle vrijheden niet in iets te maken van het leven, en bovenal: ze staren naar de eigen navel, heel veel en heel intens. De volgende typering van Özcan Akyol (1984) in zijn boekenweekessay *Generaal zonder leger* (2020) vat de vaak gehoorde ergernissen over het millennialproza samen:

De schrijvers zijn niet alleen elkaars vrienden, ze schrijven ook in gewichtig proza over elkaar, zonder zich af te vragen of Miep uit Meppel zit te wachten op de emotiehuishouding van de Randstedelijke millennials die elkaar zo goed vinden (2020, 44-5).

Stereotypes vormen echter geen goed vertrekpunt noch volstaan ze om een generatie naar de uitgang te leiden – ‘Kan het post-millennialpersonage zich melden?’ (Smeets 2018). We willen hier de vraag stellen naar het waarom en naar de historische condities waarin het proza van de millennials zich ontwikkelt. Millennialliteratuur zou losstaan van de wereld, maar dat standpunt gaat eraan voorbij dat millennials en hun literatuur in deze wereld *ontstaan* zijn. Ook zij worden gemaakt in specifieke omstandigheden.

Een wanhopige tijd creëert vertwijfelde literatuur. In *Affectieve crisis, literair herstel* vertrekken we vanuit de spanningen in de romans van de

millennialgeneratie en vanuit de spanningen tussen de romans en hun maatschappelijke context. Die spanningen willen we ideologisch duiden door te wijzen op literatuurhistorische en maatschappelijke ontwikkelingen. Zo trachten we tot een inzicht te komen in de verhouding tussen literaire productie en maatschappelijke processen, die door moralistische stereotyperingen wordt verduisterd. Die laten slechts karakterfouten in een generatie zien; niet hoe die fouten zich verhouden tot de crises in de wereld.

De centrale these van dit boek bestaat erin dat de millennialliteratuur zich kenmerkt door een affectieve focus, met een grote nadruk op thema's als hechting, verbinding, gemis en verlangen. Dit zwaartepunt correspondeert met een affectieve crisis, een verstoring in wat Akyol de 'emotionele huishouding' noemt: personages voelen zich niet verbonden met de ander, en evenmin met zichzelf en met de tijd en de ruimte waarin ze zich bevinden. Ook in de wel vaker opgemerkte heropleving van engagement laat deze affectieve crisis zich voelen, en met name in het verlangen naar betrokkenheid. Het probleem is niet zozeer, zo wist Jeroen Mettes al, een gebrek aan idealen maar 'een fundamenteel gebrek aan verlangen' (2011, 345).

Om maatschappelijk engagement mogelijk te maken, zo lijkt het, moet het contact met de werkelijkheid op affectief niveau hersteld worden. Wie op het microniveau van het leven geen verbinding vindt, zal op het macroniveau van samenleving en politiek evenmin aansluiting vinden. Omgekeerd lijken de gangbare politiek-kritische benaderingen van de maatschappelijke realiteit zodanig aan geloofwaardigheid te hebben ingeboet – na de deconstructie van de 'grote verhalen' – dat deze realiteit in eerste instantie slechts affectief beleefd kan worden. Het affectieve vervangt in die zin de epistemologische focus van de (post)moderne literatuur van de twintigste eeuw.

Het zijn deze 'structures of feeling' die we in dit boek verkennen en in kaart brengen (Williams 1977, 128-135). Met dat begrip doelt literatuurwetenschapper Raymond Williams op de 'affective elements of consciousness and relationships' (132) die de ervaring en het begrip van een veranderende maatschappij uitmaken. Het gaat om een 'particular quality of social experience and relationship' die historisch te onderscheiden valt van andere periodes, en 'which gives the sense of a generation or of a period' (131).¹ Zulke gevoelsstructuren tekenen zich af in literaire representaties die onlosmakelijk verbonden zijn met de ontwikkelingen in de maatschappij. Deze interactie tussen literatuur en maatschappij staat centraal in onze beschouwingen van de romans van de millennialgeneratie. Meer bepaald wijzen we op economische en culturele ontwikkelingen die een verregaande vervreemding hebben veroorzaakt en die elk verlangen naar iets anders dan consumptie hebben kortgesloten.